

РОСІЙСЬКІ ДИПЛОМАТИ XVI- XVII СТОЛІТЬ

На XVI ст. припадає організація особливої установи, що відала міжнародними відносинами. Поступово з числа впливових великокнязівських дяків виділяються ті, які спеціалізуються на переговорах з іноземними послами. В 1549 р. «посольська справа» була «наказана» дяку Івану Михайловичу Вісковатому (у той час він був ще в піддячих) [1,с.129]. Цим призначенням започатковано Посольський наказ як особливу установу. В 1561 р. Вісковатий отримав звання «печатника», тобто канцлера, поєднав таким чином обов'язки зберігача державної печатки з дипломатичною установою. Призначення неродовитої особи на настільки відповідальну посаду, крім особистих якостей Вісковатого, пояснюється, очевидно, тим, що керівництво зовнішньою політикою цар залишав за собою і вирішував пов'язані з нею питання спільно з боярською думою, а «печатник» завідував канцелярією. Незабаром скромний начальник посольської канцелярії зосередив у своїх руках всю поточну дипломатичну роботу й став дуже важливою ланкою у всій зовнішньополітичній діяльності уряду, приймав участь майже у всіх переговорах з іноземними послами, які високо оцінювали його дипломатичний хист. Вісковатий став жертвою великої дипломатичної поразки, яку потерпіла Московська держава в 1569-1570 р., коли Туреччина й Крим вступили в Лівонську війну. Обвинувачений у турецькій орієнтації й у самотійних зносинах із султанським урядом і з Кримом, а також у переговорах із польським королем про передачу йому Новгороду, він був страчений у грудні 1570 р. Однак Вісковатий перед стратою заперечував свою провину [1,с.129].

Вісковатого в Посольському наказі змінили брати Щелкалови, Андрій і Василь. Думний дяк Андрій Щелкалов протягом чверті століття керував Посольським наказом і мав величезний вплив на всі сторони урядового життя. Типовий представник бюрократії, що зароджувалась, «не маючи спокою ні вдень, ні вночі, працюючи, як безмовний мул, він був невдоволений тим, що в нього мало роботи, і бажав ще більше працювати». Наступник його брат, думний дяк і друкар Василь Щелкалов - за словами сучасника голландського купця Ісаака Маси - «далеко поступався Андрію своїми талантами» [2,с.72].

Як установа Посольський наказ ще на початку XVII ст. був не великий; у ньому в 1594-1601 р. значилося, крім «посольського думного дяка» усього 15- 17 піддячих, не рахуючи перекладачів і нижчого персоналу. В XVII ст. Посольський наказ значно розрісся. Крім керівництва зовнішньою політикою, він займався справами іноземних купців і всіх приїжджих іноземців (крім військових), управляв новими приєднаними територіями після їхнього завоювання (наприклад, Сибіром, Смоленською областю, Україною й т.д.) та відповідав за збори коштів на викуп полонених. Також, Посольському наказу були підлеглі деякі другорядні накази; Малоросійський наказ. Наказ Великого князівства Литовського, Смоленський наказ. Великий обсяг обов'язків ускладнював роботу Посольського наказу. Це дало привід до критики одному з його начальників (Ордин-Нащокіну) «не можна змішувати великі державні справи» зі збором доходів з шинків [3,с.120].

Широкі та різноманітні функції Посольського наказу в XVII ст. вимагали значного розширення штатів. В 1689 р. у Посольському наказі було 53 піддячих, 22 перекладача й 17 товмачів [4,с.65].

Про велике значення, яке надавалось міжнародним відносинам в житті Російської держави, свідчить те, що, починаючи з 1667 р., на чолі наказу стояли вже не дяки, а бояри, іноді з титулом «царської великої печатки, державних і

великих справ зберігача», тобто канцлера. Один час сам наказ називався «Державний наказ посольської печатки». Все це свідчило про зростаюче значення зовнішньополітичної діяльності уряду. Таким чином, протягом XVII ст. Посольський наказ цілком оформився як установа. Але цар зберіг за собою контроль за діяльністю своїх дипломатів. Цар Олексій Михайлович створив особливий Наказ таємних справ, куди «бояри й задушливі люди не входять і справ не роблять, крім самого царя». Із цього наказу, зокрема, відряджали послів «у держави» і піддядчих на посольські з'їзди «для того, що послы у своїх посольствах багато лагодять не до честі своєму государеві, у проїзді й у розмовних мовах». Контроль був, малодієвим, тому що послы, «страшачись царського вдачі», підкуповували піддядчих, «щоб вони, будучи при царі, їх, послів, виславляли, а худим не паплюжили» [5].

В XVII столітті на чолі Посольського наказу було кілька великих політичних діячів. На першому місці серед них стоїть Панас Лаврентійович Ордін-Нащокін. Це була велика державна людина, «мудрий міністр, що не поступиться жодному з європейських», — за словами одного іноземця. [3,с.125]. Син скромного псковського поміщика, він висунувся завдяки своїм винятковим дипломатичним талантам, які мав можливість уперше проявити як уповноважений по розмежуванню Псковського повіту зі Швецією. Особливо відзначився Ордін-Нащокін при укладенні Валієсарського перемир'я (1658 р.), відповідно до якого Швеція поступилася Росії частиною завойованої Лівонії, містами Дерптом і Марієнбургом, і Андрусівського перемир'я з Польщею (1667 р.), по якому Росія отримала Лівобережну Україну й Київ. Ордін-Нащокін мав гарну підготовку для дипломатичної служби: він умів писати «слагательно», знав математику, латинську й німецьку мови, був обізнаний з іноземним етикетом; про нього говорили, що він «знає німецьку справу й німецький звичай знає теж». Не будучи беззастережним прихильником запозичень усього іноземного, він уважав, що знання несоромно запозичувати і у ворогів. Ордін-нащокін був дипломатом першої величини - «найхитрішим лисом», по відгукам іноземців, що страждали від його мистецтва. «Це був майстер своєрідних і несподіваних політичних побудов,- писав про нього Ключевський. - З ним було важко сперечатися. Вдумливий і спритний, він іноді виводив із себе іноземних дипломатів, з якими вів переговори, і вони йому ж нарікали за труднощі мати з ним справа: не пропустить ні найменшого промаху, ніякої непослідовності в дипломатичній діалектиці, зараз піддягне й зажене в глухий кут необережного або короткозорого супротивника» [6,с.125]. При всієї своєї спритності Ордін-Нащокін володів однією дипломатичною якістю, якої не мали більшість його суперників, — чесністю. Він довго хитрив, поки обговорював договори, але, уклавши, вважав гріхом його порушувати й категорично відмовлявся від виконання вказівок керівництва якщо вони суперечили угоді. В 1667 р., уже в чині боярина, Ордін-Нащокін був призначений начальником Посольського наказу. Він дуже високо ставив дипломатичну службу — «промисел». У його очах Посольський наказ був вищим із всіх державних установ. Це — «око всієї великої Росії». Завдання Посольського наказу — «розширення держави від всіх країв... тим і честь і пошану у всіх землях; і інших наказів до Посольського наказу не застосовують». Посольський наказ треба тому, «яко зіницю ока, зберігати». Ордін-Нащокін переймався якістю особистого дипломатичного складу, вважав, що цією справою мають займатися порядні та освічені люди. В Ордін-Нащокіна була своя вироблена програма, яку він реалізовував з великою завзятістю й послідовністю, входячи нерідко в конфлікти із самим царем Олексієм. З великою політичною передбачливістю він вважав за необхідне направити всі зусилля Московської держави на отримання виходу до Балтійського моря. Щоб досягти цієї мети, він прагнув створити коаліцію проти

Швеції й відняти в неї Лівонію. Він переймався питанням мирних відносин з Туреччиною й Кримом, наполягав на тому, щоб з Польщею «мириться в міру» (на взаємовигідних умовах). Ордін-Нащокін мріяв навіть про союз із Річчю Посполитою, про «славу, який покрилися б слов'янські народи, якби вони об'єдналися під верховенством Росії й Польщі». В Ордін-Нащокіна були свої погляди й з питань економічної політики. «Росіянин Рішельє», як його називали шведи, він послідовно проводив у життя принципи меркантилізму. Зовнішньополітична програма Ордін-Нащокіна (союз із Польщею й боротьба зі Швецією за Лівонію) не зустрічала підтримки у царя, незважаючи на велику довіру й гарне ставлення. Призначений в 1671 р. повноважним послом у Польщу для укладання миру на умовах, які суперечили його переконанням, Ордін-Нащокін подав у відставку й пішов у монастир. Уже після цього незадовго до своєї смерті, він брав успішну участь у переговорах про продовження Андрусівського перемир'я в 1679 р. [3,с.132].

Призначення на місце Ордін-Нащокіна Артамона Сергійовича Матвєєва, прихильника зближення зі Швецією й великого заступника українців, надавала відставці Ордін-Нащокіна характеру міністерської кризи, викликаній розбіжностями з верховною владою по корінних питаннях зовнішньої політики.

З інших начальників Посольського наказу великі дипломатичні здібності проявив фаворит царівни Софії, князь Василь Васильович Голіцин. Він домігся укладання «Вічного миру» 1689 р. між Росією та Польщею на основі Андрусівського перемир'я [4,с.78].

Література:

1. Смирнов И.И. Очерки политической истории Русского государства 30-50 х годов XVI века./ И.И.Смирнов.- М.Л., 1958. – 200с.
2. Маса И. Краткое известие о Московии в начале XVII в./ Исаак Маса – М.:Книга по требованию, 2011 – 220с.
3. «Око всей великой России». Об истории русской дипломатической службы XVI- XVII веков / [Под ред. Е.В. Чистяковой; Сост. Н.М. Рогожин] – М.: Международные отношения. 1989 – 240с.
- 4.Белокуров С.А. О Посольском приказе / С.А. Белокуров – М., 1906 – 172с.
- 5.О России в царствование Алексія Михайловича. Соч. Григорія Котошихина [Электронный ресурс]. – Режим доступа; www.hist.msu.ru/ER/Etext/kotoshin.htm
- 6.Ключевский В.О. Курс русской истории [Электронный ресурс]. – Режим доступа: [www. Kulchcs.com/ inkwel/text/special/history/kluchlitt.htm](http://www.Kulchcs.com/inkwel/text/special/history/kluchlitt.htm)
- 7.Макарий (Веретенников) архим. Жизнь и труды святителя Макария, митрополита Московского и всея Руси./ Макарий (Веретенников). М., 2002.- 512с.